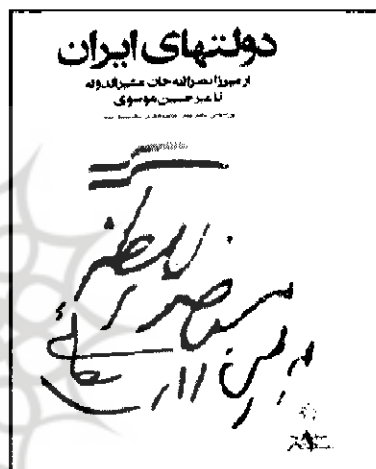

دولتهای ایران پس از مشروطه

داوود شریفیان

دولتهای ایران: از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا
میر حسین موسوی
تهیه و تنظیم: اداره کل آرشیو، اسناد و موزه ریاست
جمهوری.
تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد
اسلامی، ۱۳۷۸، ۵۲۷ ص.

سرانجام یکی از دستاوردهای ساماندهی و پردازش اطلاعات میلیونها برگ سند نفیس و تاریخی موجود در آرشیو نهاد ریاست جمهوری در قالب انتشار کتاب دولتهای ایران؛ از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی تحقق یافت.

این کتاب در بر دارنده مشخصات دولتهای ایران پس از انقلاب مشروطه از زمان میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی، بر اساس دفتر ثبت کابینههای نخست وزیری است. این کتاب در نوع خود از مستندترین کتابهای مرجع در زمینه ثبت کابینهها، تغییر و تحولات آنها، شناسایی دستنوشته و امضای نخست وزیران، وزیران و بعضی از معاونان نخست وزیر دوره مشروطه و انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۶۸ است و در مجموع ۱۱۶ کابینه را در بر می گیرد.

به طور کلی، محتوای دفتر ثبت کابینهها (دستمایه اصلی کتاب) به لحاظ آنکه در دستگاه نخست وزیری و با توجه به اسناد و مکاتبات نخست وزیری تهیه شده از ارزش؛

- اعتبار و سندیت بالایی برخوردار است. برخی از مزیت‌های دیگر کتاب عبارت است از:
۱. سیر دقیق تغییر و گسترش وزارتخانه‌ها از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی و بعد از آن به خوبی نشان داده شده؛
 ۲. تاریخ تغییر اکثر کابینه‌ها به طور دقیق و گاهی حتی به روز و ساعت ذکر شده؛
 ۳. برتری دیگر کتاب نسبت به سایر منابع، معرفی کابینه‌های بعد از انقلاب اسلامی است؛
 ۴. در بعضی موارد دلایل استعفای برخی از وزیران یا خودداری آنها از پذیرش وزارت نیز بیان شده است؛
 ۵. تغییرات داخلی هر کابینه، همراه با توضیح است؛
 ۶. در این کتاب برای هر یک از نخست‌وزیران شرح حال مختصری، در حد آشنایی خوانندگان با زندگینامه آنها، تهیه شده و همچنین نمونه دستخط، امضا و عکس هر نخست‌وزیر آورده شده است.
- این کتاب در ۵۴۷ صفحه انتشار یافته، چاپ آن خوب و پاکیزه است و قاعده‌های درست تدوین تا حد زیادی در آن رعایت شده است.

اشکالها و کاستیها

۱. همان طور که در مقدمه کتاب اشاره شده، دفتر ثبت کابینه‌ها خطاها و کاستیهایی نیز دارد که عمدتاً به روش غیرعلمی و به بی‌دقتیهای متصدیان دفتر مربوط می‌شود. این خطاها معمولاً در بخش نخست دفتر ثبت دیده می‌شود. مثلاً در کابینه سلطان عبدالمجید میرزا عین‌الدوله جز به دو تن از وزرا به بقیه اعضای کابینه اشاره‌ای نشده است. اگرچه برای رفع این خطاها کوشش شده، با استفاده از دیگر منابع، یادداشتهایی تهیه و در پایان به مجموعه اضافه شود.
۲. نمونه امضای برخی از وزیران ثبت نشده است در صورتی که رفع این نقیصه با مراجعه به سازمانهای مربوط به سادگی امکان‌پذیر بود.
۳. اگرچه در مقدمه، پانویسها و یادداشتهای به اطلاعات کتابشناختی منابع مورد استفاده اشاره شده اما کتاب فاقد کتابنامه است.
۴. کتاب حاضر به همت اداره کل آرشیو، اسناد و موزه ریاست جمهوری تهیه و تنظیم شده اما در صفحه عنوان کتاب از ریاست جمهوری ذکری به میان نیامده است و تنها از لابه‌لای پیشگفتار می‌توان تا حدی از این نکته باخبر شد. علاوه بر این، با نگاهی به شناسنامه کتاب، چنین تصور می‌شود که این اداره کل زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است!

۵. نمایه انتهای کتاب، اگرچه در بازیابی اطلاعات نقش بسزایی دارد اما خالی از نقص نیست. به طور مثال: نام کوچک آیت‌الله هاشمی رفسنجانی اکبر است که به اشتباه علمی اکبر درج شده است. بعضی از ارجاعات ضروری و کنترل مترادفها در نمایه‌ها ملحوظ نشده است؛ مثلاً، ارجاع مدیرالملک جم، محمود ساخته نشده است. از سوی دیگر، نمایه انتهای کتاب، همه اسامی و اعلام را در بر نگرفته است از جمله هیچ اثری از ماژور ایمبری (ص ۱۳۵)، قاهره و آفریقای جنوبی (ص ۱۳۶)، و حسن اسامی (ص ۲۲۵) در نمایه‌ها نیست. برخی از شماره‌های مقابل نمایه‌ها به غلط آورده شده است؛ به طور مثال، مقابل نام احمدی، محمدحسین عدد ۳۷۹ درج شده است و حال آنکه این نام در صفحه ۳۸۰ مشاهده می‌شود. در ضمن، استفاده از حروف کوچکتر برای شماره‌های مقابل نمایه‌ها مرسوم‌تر است، که در اینجا مراعات نشده.

۶. در قسمت نمونه امضاها (ص ۴۸۴) به جای امضای احمد اشرف اسلامی (معاون نخست‌وزیر در امور حقوقی و پارلمانی) امضای سعید تقدیسیان (سرپرست دفتر حقوقی نخست‌وزیری) به اشتباه درج شده است.

۷. برخی تصاویر که به عنوان اعضای کابینه یکی از دولت‌ها معرفی شده، در واقع مربوط به کابینه آن دولت نیست و تنها به صرف حضور نخست‌وزیر در میان جمعی از مقامات، تصویر کابینه قلمداد شده است؛ به طور مثال: کابینه جمشید آموزگار در صفحه ۳۵۸.

۸. با اضافه کردن تصاویر، توضیحات، زندگینامه نخست‌وزیران و سایر مطالب اضافی، در واقع به اصالت دفتر ثبت کابینه‌ها خدشه وارد شده و پیوستگی این دفتر به عنوان یک مجموعه واحد از بین رفته است؛ شاید بهتر بود برای حفظ اصالت این سند، توضیحات الحاقی در لابه‌لای این مجموعه نمی‌آمد.

مناسب بود در مقدمه کتاب به روند تحولات دولت که بتواند مخاطب را - نه در سطح مورخان و محققان بلکه در سطح مراجعه‌کنندگان عام - آگاه سازد، پرداخته می‌شد. البته گفتنی است که موارد فوق به هیچ وجه از ارزش اثر نمی‌کاهد و امید است این گونه سهوها در چاپهای بعدی برطرف شود.

تازه‌های کتاب

سید مجید میرمتهایی

● اسناد

پهلوی‌ها: خاندان پهلوی به روایت اسناد (جلد اول: رضاشاه). به کوشش فرهاد رستمی. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۷۸، ۳۱۲ ص، قیمت ۲۲۰۰ تومان.

پهلوی‌ها مجموعه‌ای است چهارجلدی که به معرفی اسناد و مدارک خاندان پهلوی در مرکز اسناد مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران می‌پردازد. جلد اول این مجموعه اختصاص به معرفی اسناد رضاشاه دارد که بخش عمده آن همراه با تصاویر جالبی برای نخستین بار انتشار می‌یابد. در این مجله بیش از ۲۳۰ سند و نامه از دوران پیش از کودتای اسفند ۱۲۹۹ تا مرگ رضاشاه با موضوعاتی چون: کودتای ۱۲۹۹، جمهوریت، تغییر سلطنت، مطبوعات و سانسور، مجلس شورای ملی، انتخابات، علما و تغییر لباس، وقایع شهریور ۱۳۲۰، تبعید رضاشاه، اسناد مالی، اسناد عصمت‌الملوک دولتشاهی و حمیدرضا پهلوی، اسناد تاج‌الملوک پهلوی، وضعیت جواهرات سلطنتی و...

گردآوری شده و در اختیار علاقه‌مندان و محققان تاریخ معاصر ایران قرار گرفته است. این مجموعه با مقدمه‌ای در معرفی افراد و اسناد خاندان پهلوی آغاز می‌شود.

پهلوی‌ها: خاندان پهلوی به روایت اسناد (جلد دوم: فرزندان رضاشاه). به کوشش جلال اندرمانی‌زاده و مختار حدیدی. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۷۸، ۶۳۸ ص، قیمت ۲۸۰۰ تومان.

جلد دوم از مجموعه پهلوی‌ها به روایت اسناد به معرفی اسناد و مدارک فرزندان رضاشاه بجز محمدرضا می‌پردازد. در این جلد ضمن معرفی افرادی چون: غلامرضا پهلوی و ملکه توران، شمس پهلوی، اشرف پهلوی، فاطمه و محمدرضا پهلوی، حمیدرضا پهلوی، عبدالرضا، علیرضا و احمدرضا پهلوی اسناد و مدارک خصوصی آنان که در مرکز اسناد مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران نگهداری می‌شود، به چاپ رسیده است. بخش عمده این اسناد همراه با اسناد تصویری این مجموعه برای نخستین بار انتشار یافته و

این اثر جلد سوم از مجموعه اسناد ساواک درباره دکتر علی شریعتی است که از سوی مرکز اسناد انقلاب اسلامی منتشر شده است. این اسناد بیشتر به مسائل مرگ دکتر شریعتی و پیامدهای آن در سالهای ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ می‌پردازد.

سید جعفر حمیدی. *بوشهر در مطبوعات عصر قاجار (جنوب، حبل المتین، مظفری)*. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۷۸، ۲۷۸ ص، قیمت ۱۵۰۰ تومان.

کتاب دربردارنده مطالب و موضوعاتی است که هشتاد تا صد سال پیش درباره بندر بوشهر و توابع آن در سه روزنامه عصر قاجار یعنی جنوب، حبل المتین و مظفری به چاپ رسیده است.

آقاجانی قوچانی. *برگی از تاریخ معاصر (حیات الاسلام فی احوال آیه الملک العلام)*، پیرامون شخصیت و نقش آخوند ملا محمد کاظم خراسانی در نهضت مشروطیت. به کوشش رمضانعلی شاکری. نشر هفت، ۱۳۷۸، ۱۵۲ ص، قیمت ۷۵۰ تومان.

این اثر کتابی است که آیت الله آقا نجفی قوچانی درباره احوال و شخصیت علمی و سیاسی آخوند ملا محمد کاظم خراسانی معروف به آخوند خراسانی و نیز نقش ایشان در نهضت مشروطیت ایران تحت عنوان «حیات الاسلام فی احوال آیه الملک العلام» نگاشته است. این کتاب دربردارنده اعلامیه‌ها و تلگرامها و مکاتباتی است که آخوند خراسانی به دربار عثمانی و ایران و

حسابی نکات بسیاری برای محققان و پژوهشگران تاریخ معاصر ایران است.

اسناد امیرمیرید سوادکوهی، از سال ۱۲۶۳ شمسی تا کودتای انگلیسی سوم اسفند ۱۲۹۹. به کوشش محمد ترکمان. نشر نی، ۱۳۷۸، ۴۴۰ ص، قیمت ۲۰۰۰ تومان.

این مجموعه گزیده‌ای است از اسناد محمد اسماعیل خان باوند، معروف به امیرمیرید سوادکوهی که بیش از ۴۵۰ نامه و تلگراف در فاصله زمانی ۱۲۶۳ شمسی تا قبل از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ را شامل می‌شود.

نصرت‌الدوله: *مجموعه مکاتبات، اسناد، خاطرات... فیروز میرزا فیروز (کتاب سوم)*. به کوشش منصوره اتحادیه و سعادت پیرا. کتاب سیامک، ۱۳۷۸، ۶۲۴ ص، قیمت ۲۳۰۰ تومان.

این کتاب، جلد سوم از «مجموعه مکاتبات، اسناد، خاطرات و آثار فیروز میرزا نصرت‌الدوله» است، و دوره‌ای را دربرمی‌گیرد که وی به سمت وزیر امور خارجه منصوب شده بود.

اسناد و مکاتبات این مجموعه که بیش از ۳۷۰ نامه و سند را دربرمی‌گیرد، علاوه بر روشن کردن نکات تاریخی و خصوصی این خاندان پراهمیت، شیوه خاص فرمانفرما در تربیت فرزندان خود را نیز منعکس می‌کنند.

شریعتی به روایت اسناد ساواک (جلد سوم). به کوشش علی کردی. مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸، ۵۲۴ ص، قیمت؟